

Fårskiljning vid glaciärens rand

Sheep roundup at the glacier's edge

Saga Þórisdóttir Linder



Fårskiljning vid glaciärens rand

Sheep roundup at the glacier's edge

Saga Þórisdóttir Linder

Handledare: Ann-Kristin Ekman, Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för stad och land,
avdelningen för landsbygdsutveckling

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, Sveriges lantbruksuniversitet
Institutionen för stad och land,
avdelningen för landsbygdsutveckling

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå, G2F

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0523

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2014

Omslagsbild: Réttir i Deildardal, fotograf: Hrafnhildur Björk Jónsdóttir

Övriga kartor och bilder: Publiceras med tillstånd från upphovsrättsinnehavaren

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Allmänning, fårskiljning, social gemenskap.

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

På Island finns många gamla traditioner. Jordbrukare har under lång tid använt sig av allmänningar för att låta djur beta på under sommarmånaderna. Allmänningarna spelar också en stor roll för det isländska kulturarvet. Den viktigaste händelsen i samband med allmänningen är den årliga fårskiljningen.

Fårskiljningen äger rum på hösten och då är nästan varenda person i bygden inblandad på ett eller annat sätt. Man delas upp i olika arbetslag för att hämta hem fåren från allmänningarna som är belägna i fjällen.

I denna uppsats skriver jag om min hembygd på norra Island, närmare bestämt *Deildardal* i *Skagafjördurs* kommun. Jag är uppvuxen i detta område och har en lokalkännedom och en stor insikt i hur fårskiljningen går till och organiseras. Jag har också intervjuat olika personer ur lokalsamhället. De var alltifrån en 80-årig dam till en 6-årig pojke.

I min uppsats diskuterar jag fårskiljningens organisation, traditionerna kring fårskiljningen, *réttarstemming*, samt lokala kulturen och gemenskapen.

Abstract

In Iceland, there are many old traditions. Farmers have a long tradition of using the commons for grazing their animals in the summer season. There is a deep cultural heritage combined in the use of the commons and this tradition. The most important event connected to the commons is the annual sheep roundup.

Sheep roundups take place in the fall. Almost everyone in the community is involved in one way or another. People are divided into teams for rounding up and bringing home the sheep from the common, located in the mountains.

In this paper, I write about the community that I come from in northern Iceland, specifically *Deildardalur* in *Skagafjörður* municipality. I grew up in this area and I have local knowledge and great insight into the daily life and how the sheep roundups are organized.

I have also interviewed various people in the local community, ranging from an 80-year old lady to a 6-year old boy.

In my paper I discuss the organization of the roundup and the traditions around it, the *réttarstemming* and local culture and belonging.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	3
Abstract	4
1. Inledning	6
2 Syfte och frågeställningar.....	8
3 Metod	9
4 Teoretiska begrepp	11
5. Fårskiljningens kultur och sociala organisation	14
5.1 Allmänningen i Deildardal	14
5.2 Människorna i byn.....	17
5.3 Fårskiljning	20
5.4 Réttarstemming	28
5.5 Fårskiljningsfest	31
6 Avslutande diskussion.....	34
7 Källförteckning	36
Källor och litteratur	36
Foton:	37
Bilaga 1	38

1. Inledning

Jag minns väl ett tillfälle från min barndom. Jag var antagligen åtta år. Det var dagen innan fårskiljningen och jag och min pappa skulle rida iväg med hästarna hemifrån och fram till fårfällan. Hästarna skulle vara på plats till morgonen efter när de ”som går till fjälls” skulle iväg till allmanningen för att driva hem fåren. Jag kände mig otroligt viktig just den här kvällen. Vi skulle runda fjället hemma och rida in hästarna i dalen Deildardalur. Det var bara jag och pappa och vi hade med oss fyra hästar. Jag red på min häst Ingólfur och pappa red på den gamla arbetshästen och hade två hästar med sig som handhästar. Jag upplevde situationen som så att hade jag inte varit med och hjälpt pappa hade det knappt blivit någon fårskiljning alls det året. Så var förstås inte fallet men det var en härlig känsla för mig som åttaårig flicka.

Island är allmanningarnas land. Ett kargt land med mycket lavalandskap och glaciärer. Är det sommar på Island så ser man även hur viktig fåraveln är för landet. Det är får överallt. Det finns ett isländskt ordspråk som säger: ”gräset är alltid grönast mitt på vägen” - där är fåren.

Alla får som finns över hela landet går på sommarbete i landets alla allmänningar. Riksväg 1 som går runt hela ön passerar igenom ett antal allmänningar. Det är mycket folk som berörs av dessa allmänningar som finns i olika storlekar över hela landet.

För många på den isländska landsbygden är hösten den roligaste och händelserikaste årstiden. Det är då får- och hästskiljningarna äger rum. Något som tar upp olika mycket tid för bönder runtom i hela landet. På norra Island i dalen Deildardal är detta också en tid för återvändare, upplivande av traditioner och gemensamt arbete.

Att allmänningar (commons)¹ på Island är en viktig del för jordbrukare med djurhållning är ingen nyhet. De har varit en förutsättning för djurhållning för många bönder enda sedan 1050-talet (Kári Gunnarson, 2014, opubl.). Men allmänningarna spelar också en roll i det isländska kulturarvet.

Hösten är den viktigaste perioden för allmänningarna, det är då fåren och hästarna ska hem ifrån fjällen och alla jordbrukare och deras familjer hjälps åt. Tidigare var det även vanligt att man hade en stor fest, liknande skördefest, dagen när fåren kommit hem ifrån sommarbetet på fjällen. Detta bidrog även till att stärka gemenskapen i området och var någonting som de flesta såg fram emot under året. Dock slutade man hålla dessa fester i *Deildardal* för några år sedan av oklara anledningar. Nu för tiden har många spontana fester hemma på gårdarna med den närmaste släkten och med de som jobbat under dagen.

Området runt allmänningen i *Deildardal* är intressant eftersom det påverkar människorna mycket, eftersom de allra flesta har koppling till gårdar runt omkring som har får. Många arbetar med allmänningen eller använder sig av den hela året runt. På vintern är det en del människor som åker snökoter i allmänningen. På våren börjar man arbeta med att laga staketen och sedan på sommaren får djuren gå där. Det förekommer ibland ridturer med hästföreningens barn/ungdomsverksamhet som rider in i allmänningen och grillar. Det största användningstillfället är fårskiljningen och hästskiljningen som sker i september varje år.

¹ Dessa ord kommer användas synonymt.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är att belysa om och på vilket sätt commons på Island bidrar till upprätthållande av kulturella värden och en starkare sammanhållning för både samhället och de familjer som har koppling till de gemensamt förvaltade markerna. Jag har valt att begränsa mig till en common på norra Island som heter *Deildardalsafrétt* och det område som tillhör denna allmänning.

Allmänningarna används så gott som uteslutande till bete för får och hästar och fårskiljningen är den i särklass största händelsen under året för lokalbefolkningen. Jag har därför valt att koncentrera mig kring denna och valt ut följande frågeställningar:

- På vilket sätt förvaltas allmänningen?
- Hur ser organisationen av fårskiljningen ut?
- Vad betyder fårskiljningen för den sociala gemenskapen?
- Kan det isländska begreppet ”*réttarstemming*” ses som uttryck för den lokala kulturen?

Med dessa frågeställningar vill jag belysa hur olika personer upplever allmänningens kulturella påverkan i området – helt enkelt vad allmänningen betyder för den lokala befolkningen.

3 Metod

Den metod jag valt att använda mig av är kvalitativ med syfte att förstå informanternas vardagsvärld. Den kvalitativa metoden bygger på intervjuer som sammanställs till en gemensam bild av hur verkligheten ser ut (Kvale & Brinkmann, 2013).

I slutet av april så åkte jag till Island och träffade några personer som har olika insyn i användningen av allmanningen i Deildardal. Dessa var: Andri² som är jordbrukare, och är född och uppväxt i Deildardal. Anna som är gift med bonden Bergur på gården Ósland och flyttade till området för fem år sedan. Bergur intervjuade jag också, han tog över sin gård efter sina föräldrar för cirka 20 år sedan. Berta är en pensionär som bott i området sedan hon föddes. Den nyblivna bonden Dagur pratade jag även med. Han tog för tre år sedan över sina föräldrars gård i *Deildardal*. Dagur har ett stort intresse för får och allmanningens betydelse för området.

Jag intervjuade även *Kári Gunnarsson* som inte har någon direkt koppling till allmanningen i sig, men som just nu skriver en bok om den gamla socknens historia (Hofsós socken som i kommunsammanslagningen 1998 blev en del av Skagafjörður). *Kári* är född och uppvuxen i kommunen. Jag har även varit i kontakt med ordföranden för jordbruksutskottet i *Skagafjörður* kommun. Han har hjälpt mig med konkreta frågor om lagar och regler som gäller allmänningar på Island.

Jag fick även möjlighet att få prata med några barn som går i grundskolan på Hofsós. Jag pratade totalt med fem barn i åldrar mellan 8-16 år. De hade alla erfarenheter av fårskiljning. De flesta av dem är uppvuxna på gård med får.

² Fingerade namn.

Det urval som jag gjorde när jag valde mina intervjupersoner var baserat på ett så kallat strategiskt urval. Strategiskt urval bygger på att intervjupersonerna väljs ut strategiskt (Teorell & Svensson, 2013). Då har jag valt ut personer ur två urvalsgrupper först och främst utifrån ålder och kön. Jag försökte få med en stor spridning i ålder samt en jämn fördelning av könen.

Den huvudsakliga metoden som jag valde för att genomföra mitt arbete är halvstrukturerade intervjuer. Dessa utfördes mellan en till två timmar, det skiljer sig mellan olika intervjupersoner och berodde på hur mycket de hade att säga om ämnet i fråga (Kvale & Brinkmann, 2013).

Jag använder även mig själv som ”resurs” i detta arbete eftersom jag är uppvuxen i området och varit med om ganska många fårskiljningar själv. Mycket av det som förklaras i uppsatsen bygger på mina egna erfarenheter som jag har sammanställt. När det kommer till självreflexivitet har jag försökt att se på det mina informanter berättar från ett nytt perspektiv (Kvale & Brinkmann, 2013). Det var dock inte alltid lätt eftersom jag redan innan detta arbete kunde ganska mycket om området ifråga. Så det har varit både fördelar och nackdelar med att göra denna studie i min hembygd. Eftersom jag kommer ifrån området så förväntades jag kunna och veta det som verkade självklart i avseende till allmänningen och fårskiljningen. Några gånger fick jag svaret ”det kan du nog förklara bättre än mig” när jag frågade om till exempel *réttarstemming*.

Eftersom lamningen precis börjat med full kraft när jag kom till Island, i slutet av april, var de bönder jag pratade med väldigt uppe i detta. De tog sig dock tid till att hjälpa mig och svara på mina frågor som jag ställde. De flesta jag pratade med tyckte det var roligt och svarade glatt på näst intill alla frågor och funderingar jag hade. De var måna om att jag skulle förstå hur allmänningen påverkar just deras liv.

4 Teoretiska begrepp

De begrepp som jag tänker använda mig av är bland annat: common/allmänning, kultur, kulturarv, social gemenskap och släktskap.

Begreppen common och allmänning använder jag synonymt i uppsatsen. Men också byn är ett viktigt begrepp i samband med allmänningen. Detta har en betydande roll i min uppsats då byn (*Hofsós*) spelar en central roll för allmänningen. Begreppet allmänning heter ordagrant på isländska *afrétt*.³

Vad är en allmänning(*afrétt*)? En allmänning är då en grupp personer äger marken men utnyttjar den tillsammans och förvaltar den som en individ skulle förvalta privat mark (Acheson, 2011). Allmänningar har funnits länge och är konkreta markområden som folk använder gemensamt. Det utbyte och samarbete som finns kring allmänningar skapar en gemenskap och en tillhörighet. (Lindholm et al. 2013)

I sin bok *Allmänningen som samhällsinstitution* beskriver Elinor Ostrom hur människor gemensamt kan skapa institutioner som reglerar användning av allmänningar. Hon beskriver hur privatpersoner frivilligt kan organisera samhällsinstitutioner kring gemensamt förvaltade landområden. Ostrom påpekar också starkt att statlig reglering eller upplösning av allmänningar inte är den enda eller bästa lösningen. Hon beskriver vikten av kollektivt handlande mot ett gemensamt mål samt hur det påverkar att alla inblandade har en förståelse för de gemensamma målen. Hon skriver ”Hur en grupp individer – en gemenskap av medborgare- kan organisera sig för att lösa problem med institutionsbildning, förpliktelser och kontroll är fortfarande en teoretisk gåta”. ”När flera appropriatörer är beroende av en given

³ Det isländska ordet *allmenning* syftar på innercirkeln på fållan. Det är där fåren kommer in först i fållan för att sedan delas upp till de olika avdelningarna.

gemensam resurspool som källa till ekonomisk verksamhet påverkas de gemensamt av nästan allting de gör” (Ostrom, 2009, s. 74).

Det har inte skrivits mycket om ämnet jag har valt. Jag har dock tagit hjälp av Helga Ögmundardottirs avhandling *The shepherds of Þjórsárver*. Hon skriver om uppbyggnaden av vattenkraftverk och traditioner kring commons på södra Island. Ögmundardottir förklarar hur fårskiljningen går till i en stor allmänning på södra Island men utan att gå djupare in i den isländska kulturen (Ögmundardottir, 2011).

Ulf Hannerz (1983) skriver att kulturbegreppet kan ses i två huvudkategorier. Det ena är kultur som litteratur, bild, musik och annat medan det andra är det så kallade antropologiska kulturbegreppet. Hannerz räknar upp en rad med exempel: Föreställning, seder och bruk, språk, sociala kontaktmönster, föremål och ibland även människan själv. Men själva kulturen grundas i tanken om ett gemensamt medvetande (Hannerz, 1983, s. 14-16). En liknande definition av vad kultur innebär är ”Det system av gemensamma uppfattningar och levnadssätt som aktörer har tillägnat sig som medlemmar av ett samhälle” (Hylland Eriksen, 2010, s. 98). I mitt arbete använder jag mig av dessa definitioner, att kulturen kring allmänningen i Deildardal grundas i ett gemensamt medvetande och en gemensam förståelse av de sociala relationerna som medlemmarna av lokalsamhället har tillägnat sig.

Utifrån den definition av kultur så kan man kortfattat förklara kulturarvet som den ärvda och inlärda förståelsen av de sociala relationerna i människors omgivning. Det innebär att det finns en kultur som bevarats kring fårskiljningen och som fortsätter att leva tack vare att yngre generationer är delaktiga i de traditioner som finns.

Begreppet kan grunda sig i en stark ”vi-och-dem” känsla. Zygmunt Bauman skriver i sin bok ”Att tänkta sociologiskt” om hur ”vi:et” står för den grupp som ”jag:et” tillhör. Det som sker inom gruppen som man tillhör är någonting som man förstår sig på och har en förståelse för. Man känner sig

trygg i sin ”vi-grupp” eftersom man vet vad som kan förväntas av människorna som ingår i gruppen (Bauman, 1990). Bauman anser också att lokala gemenskaper fortsätter att vara viktiga i en alltmer globaliserad värld, liksom Yvonne Gunnarsdotter i sin avhandling *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap* (2005).

Släktskap är en viktig dimension i lokalsamhället, där ”alla känner alla” Jag själv blir igenkänd och inplacerad i en roll beroende på att min pappa kommer ifrån området. Men i fårskiljningen deltar också många som inte har direkt släktanknytning till området. Många har kanske koppling till jordbrukarna via vänskapsband (jfr. Ekman, 2006). Hylland Eriksen säger att i antropologiska analyser är släktskap en ”kulturell klassifikation av människor som en aspekt av gruppbildningen”(s.100). Detta gäller alltså inte bara biologiskt släktskap. Begreppet innehåller även överföring av kulturella värden och kunskap (Hylland Eriksen, 2010). När islänningar träffas är det första som sker att de placerar in varandra via släktskap. Detta gäller även utanför Island. När jag träffar islänningar i Sverige måste man först kontrollera vilka gemensamma släktingar man har. När det kommer till fårskiljningen så är det många som deltar som är återvändare. De tillhör den grupp av personer som har släkt i området men som endast återvänder få gånger om året.

5. Fårskiljningens kultur och sociala organisation

5.1 Allmanningen i Deildardal

Allmänningarna har en stor betydelse för jordbruket på Island eftersom det ger jordbrukare möjlighet att spara sina egna marker till annat än bete.

Jordbrukarna kan istället använda sina marker för att odla vall, djurens vinterfoder. Allmänningarna ger bönder även en möjlighet att ha en större besättning av djur av samma anledning.

På Island är det så att kommunen är ägare av marken som tillhör allmanningen. De senaste åren har dock staten startat en utredning om vem som faktiskt äger markerna. Äganderätten har förflyttats från kommunerna runt om i landet till staten. Dock är allmanningen i Deildardal fortfarande kommunägd. Detta på grund av tveksamheter kring gamla jordbruksmarker som man inte vet hur de kom i kommunens ägor för ungefär hundra år sedan (Kári Gunnarsson, 2014, opubl.). Även om dessa marker ägs av kommunen så förvaltas de av en grupp bönder som utgör den lokala styrelsegruppen (*fjallskilaneftnd*). Den lokala styrelsegruppen sitter i fyra år dvs. lika länge som kommunpolitikerna sitter i kommunstyret (ordförande jordbruksutskottet i kommunen. personlig kommunikation, 16 april, 2014).

Allmanningen i Deildardal är belägen på östra sidan av kommunen Skagafjörður på nordvästra Island. Allmanningen är en av tolv allmänningar i kommunen och en av de minsta med 11000 hektar. Till allmanningen hör idag 21 gårdar som har tillgång till allmanningen men det är endast 8 gårdar som förflyttar sina får till de gemensamt förvaltade markerna. Det är dock 12 av dessa 21 gårdar som har får även om de inte utnyttjar den rätt att använda allmanningen till dem. Några av de gårdar som ligger närmast allmanningen släpper endast upp sina får i fjällen och sedan får fåren själva gå dit där det finns gräs. Däremot har det endast varit tre av dessa 19 gårdar som har släppt hästar i allmanningen över sommaren de senaste tio åren.

Allmänningen i *Deildardal* är ett landområde som delats upp i två mindre dalar innerst i dalen *Deildardal* (se figur 1). Det är fjället *Tungufjall* (fjället som syns på försättsbilden) som delar upp dalen hela vägen in till glaciären i botten av dalen. De två mindre dalarna kallas i folkmun för Österdalen (*Austurdalur*) och Västerdalen (*Vesturdalur*). Österdalen heter formellt *Seljadalur*⁴. De gårdar som får driva sina får till allmänningen i *Deildardal* är de tio gårdar som ligger i själva dalen och sedan ytterligare elva gårdar som finns på dalens västra sida. Det område som ligger på *Deildardals* västra sida kallas för *Óslandshlid* (Kári Gunnarsson, 2014, opubl.).

Allmänningens två dalar delas även upp efter de två åar som rinner igenom dem, *Austurá* på östra sidan och *Bjarkará* på västra sidan. Dessa rinner ihop innan allmänningen tar slut och då heter ån *Grafará*. *Grafará* rinner sedan ner till byn som heter *Hofsós* (figur 1). *Hofsós* är den by som ligger närmast detta område. Där finns det en affär och en skola. Tidigare har det även funnits en bank och en sjuksyster men på grund av nerdragningar efter finanskrisen 2008 har banken lagt ned och sjuksystemen har öppettid någon dag i veckan (Kári Gunnarsson, 2014, opubl.).

Allmänningen består av ett kargt landskap som mest består av fjällgräs. Under vinterhalvåret är hela allmänningen täckt av snö och då syns inte mycket mer än konturerna av *Tungufjall*.



Figur 1:Karta över Deildardal mellan Ennishjúkur och Óslandshlíðarfjöll.

Foto: loftmynd.is/iskort.is

Eftersom

allmänningen är belägen på norra Island tar det nästan fram till mitten på

⁴ Sel är en gammal typ av bostad som bönder flyttade till med sin boskap över sommaren. Detta för att spara det bete som fanns hemma på gårdarna. Kan jämföras med fäbodssystemet.

juni innan det har blivit helt grönt och snöfritt. Kári Gunnarsson skriver att man räknat ut att större delen av dalen varit täckt av skog ända fram till början av 1700-talet. Han berättar vidare att han läst brev som biskopen på Hólar skrivit: att man 1709 fortfarande kunde göra träkol av de träd som fanns i Deildardal (Kári Gunnarsson, 2014, opubl.). Idag finns det inte ens en antydning till skog i allmanningen.

Den viktigaste byggnaden av kulturell betydelse är (får)fållan (*réttin*). Den är konstruerad så att man kan driva in fåren i en stor innercirkel (*allmenning*) som sedan har ett antal mindre fack längst med sidorna på fållan. Dessa fack används till att sortera de olika fåren utifrån vilken gård de kommer ifrån. Fållorna är oftast byggda i antingen trä eller cement. Förr i tiden var de alltid staplade likt stenmurar. Fållan som tillhör allmanningen i *Deildardal* är relativt nybyggd och uppförd 2007. Den blev ombyggd för att den var gammal och för låg och hästarna hoppade ofta över dess väggar. Fållan ligger precis norr om *Háleggstadir*. Dock tillhör marken den står på *Skuggabjörgs* gård.

Som jag tidigare nämnt så äger kommunen alla allmänningar i *Skagafjörður* kommun. Men det är lokala styrelsegrupper (*fjallskilaneind*), som har uppdrag från kommunen att förvalta allmanningen och dess intresse. De har relativt mycket eget inflytande men har dock alltid kommunen att rådfråga om något är oklart eller om t.ex. ekonomiska problem uppstår. Den lokala styrelsegruppen består av bönder som tillhör den specifika allmanningen. (ordf i jordbruksutskottet i kommunen, personlig kommunikation, 16 april, 2014).

Varje bonde får betala för den boskap som hen släpper i allmanningen. De betalar 190⁵ isländska kronor för varje tacka och 1330⁴ isländska kronor för varje häst. De pengar som den lokala styrelsegruppen får in används sedan till olika kostnader som kan uppstå kring allmanningen, lagning av staket,

⁵ 1 svensk krona är 17,23 Isländska kronor. (2014-06-14)

vägbyggen, löner till de som arbetar för allmanningen etc. (ord.f. i jordbruksutskottet i kommunen; personlig kommunikation; 16 april; 2014).

Den lokala styrelsegruppen består av en ordförande och två ledamöter samt tre reserver. De arbetar väldigt självständigt med uppdrag från kommunen. Råkar det hända någonting som inte den lokala styrelsegruppen kan hantera kommer ordföranden för jordbruksutskottet på kommunen att ta över styrelsegruppens ärenden.

I allmanningarna på Island finns det en motsvarighet till allemansrätten i Sverige. Dock har Island ingenting som heter allemansrätt. Varje markägare måste tillfrågas om lov för att allmänheten ska få gå över eller utnyttja privat ägda marker. Det är dock tillåtet att använda sig av vägar som finns om man promenerar. Man får även plocka bär på alla marker med den förutsättningen att de ska ätas direkt. Folk får alltså inte åka och blocka bär var som helst om man inte har fått lov från markägaren(Ahlström; 2008). Men i allmanningen får man plocka bär och ta med sig, det finns lite svamp på Island och näst intill ingen som plockar den. Man får vandra hur mycket man vill i allmanningen. Det finns bara en förutsättning för dessa regler och det är att man inte får störa de djur som går i allmanningen. Man får med andra ord inte spela hög musik eller åka runt i högljudda motorfordon. (ordf. i jordbruksutskottet i kommunen; personlig kommunikation; 16 april 2014)

5.2 Människorna i byn

En onsdagsförmiddag åkte jag upp till kommunens centrum, *Sauðárkrókur*, och gjorde en intervju med Berta. Jag kom in i hennes lilla radhus som hon bott i sedan hennes barn tagit över gården 1993. Hennes make Jón har för cirka ett år sedan flyttat in på äldreboende då hon själv inte klarade av att ta hand om honom längre. Berta är en kort och kraftig dam med snälla ögon och fortfarande lite svart färg i sitt nästan numera helt silverfärgade hår. Hon bjuder på kaffe och som många andra mycket fikabröd. Eftersom detta samhälle är ett litet sådant börjar det med att hon måste förhöra sig för hur det är med hela min familj och hur det går med min lillasyster i Sverige. Släktskap är som jag tidigare nämnt viktig för de allra flesta (jfr Ekman,

2006, Hylland-Erikssen, 2010). Sedan börjar jag intervjuen och det flyter på. Berta berättar gärna om hur allmanningen var när hon var yngre och berättar många roliga historier om hur det blivit ändringar i förhållandet och synen på barn i fårskiljningen.

Dagen efter besöket hos *Berta* åker jag och intervjuar Bergur och Anna, ett gift par som bor på en gården i *Öslandshlíð* där de har 360 tackor och några hästar. Bergur tog över gården ihop med sin bror för 20 år sedan men brodern flyttade sedan därifrån och sålde gården helt till Bergur år 2004.

När jag kommer in i Bergurs och Annas hus så bjuds det på kaffe och fikabröd. Även de frågar mig om hur det är med min styvfar och hur min syster har det i Sverige. Bergur, som är helt uppe i lamningen, frågar även om hur lamningen går för min styvfar och om den har kommit igång ordentligt. Under denna period på året är detta det enda som många i området pratar om eftersom det är det enda de tänker på. Inte så konstigt eftersom fårhållning är huvudsysslan i området och många påverkas av den. Anna dukar fram en tårta som hon säger att hon egentligen tänkt spara men som lika gärna kan ätas en del av idag eftersom de inte kommer få så mycket gäster de kommande veckorna. De är båda glada och pratiga och Bergur sitter och berättar om hur det går med lammen och hur många han räknar med att han ska få och hur hans hästar ser ut. Ett diskussionsämne som direkt tröttnar ut Anna, antagligen har hon hört hela den harrangen ett antal gånger förut och hon verkar måttligt intresserad av djuren. Anna har bott i området i cirka åtta år så hon har mycket att berätta om och jämför med andra allmänningar på södra Island där hon kommer ifrån. Bergur vill gärna hålla sig på fårspåret och det är lite svårt att styra in på andra samtalsämnen eftersom han alltid hittar ett sätt att komma tillbaka till djuren.

Nästa person jag träffade var *Kári Gunnarsson* som har sitt kontor i kommunhuset i *Saudárkrókur* och skriver en bok för tillfället som handlar om den gamla socknen i *Hofsós* och gårdarna runt i kring. En del av hans bok kommer att handla om *Deildardalsafrétt* och dess historia. Denna

intervju var väldigt snabb eftersom jag inte hade planerat att träffa honom utan råkade stöta på honom när jag var i biblioteket och skulle titta på gamla skrifter från allmanningen i *Deildardal*. Han berättade ganska snabbt för mig om de viktigaste historiska aspekterna från *Deildardal* från 1400-talet och fram till nutid. Jag har aldrig träffat *Kári* innan men även vid denna korta träff hinner man med en snabb familjevstämmning. Han har tydligen varit i ganska mycket kontakt med min farmor som berättat mycket för honom om bygden omkring vår släktgård och detta område som tillhör gamla *Hofsós* socken. Det att man ofta startar samtal om sina familjer är en väldigt isländsk företeelse. Det är en del av kulturarvet och islänningarnas gemensamma medvetande (jfr. Hannertz, 1983). Eftersom Island är ett litet land är de allra flesta släkt med varandra ett antal generationer bak i tiden. De flesta har koll på sina släkter tillbaka till mitten på 1700-talet åtminstone.

Sedan pratade jag också med min styvfar Andri. Han är jordbrukare på en gård i *Deildardal* som kommunen hyr mark av för platsen där *réttin* står och har stått sedan 1960. Andri har 130 tackor som ska lammas nu under våren och även hästar och nötkreatur på gården. Han är född och uppvuxen på gården och tog över den 1999. Eftersom att även jag bor på gården nu när jag är på Island var detta en av de mest avslappnade intervjuerna och minst formella, Andri har pratat med mig och berättat mer och mer allt eftersom och jag har frågat vidare på saker som jag funderat på (jfr. Kvale & Brinkman, 2013). På ett sätt är detta den intervju som jag har lagt mest tid på fast inte på en och samma gång. Han har haft mycket att berätta om både från att han var barn och sen hur han uppfattar saker och ting runt omkring allmanningen i dagsläget. Andri är en skämtsam karl och mycket som jag frågar måste han skämta om innan han kan svara allvarligt.

Dagur besökte jag en torsdagskväll. Han hade precis varit ute i sitt fårhus och fodrat färdigt för kvällen när jag kom. Dagur bor på sin gård med sin fru Dísá och deras dotter som är sex år. Dagur är utbildad hästränare och snickare. Han arbetar heltid i simbassängen i *Hofsós* ”för att bekosta mina djur” som han själv säger. Gården är en liten gård som Dagur tog över för sju år sedan. På gården finns det 90 får och 9 hästar. Eftersom jag råkat

träffa Dagur tidigare samma dag så kunde jag börja ganska direkt med mina frågor eftersom vi hade uppdaterat varandra om våra respektive familjesituationer.

Jag har även fått med ett par informella intervjuer med personer jag har stött på som jag har kunnat fråga olika frågor om allmänningen. Dessa personer ville gärna berätta om sina egna erfarenheter så jag har fått mycket information från många olika håll (jfr. Kvale & Brinkman, 2013).

Det som är viktigt att förstå om commons på Island är att det är en stor del av landsbygdens befolkning som påverkas av dem. Medvetet och omedvetet. De allra flesta väljer att delta på ett eller annat sätt i fårskiljningen. Att fårskiljningen är en stor mötesplats och har en påverkan på många är det dock få som faktiskt reflekterar över. Det är en del av kulturen som tas för given. Fårhållningen är den största delen av jordbruket på Island. De flesta bönder har får om de har djur över huvudtaget. Lammkött är det kött som konsumeras mest av allt. Många personer har även kontakter till gårdar som har fårhållning även om de själva inte bor på gård. De allra flesta personer på landsbygden är intresserade av den dagen som kallas *réttardagur* när man går till fjälls och driver hem fåren. Många tar med sina barn till (får)fällan och barn har oftast goda minnen av denna dag.

5.3 Fårskiljning

För att få en bättre förståelse för vad det hela handlar om så ska jag försöka ge en bild av hur en fårskiljning går till. I min intervju med Anna sade hon att ”det finns tre typer av människor som går till *réttir*”. Hon skrattar och berättar att det är någonting som hon lagt märke till. Hon påstår även att det är på samma sätt över hela Island och att det inte skiljer sig på något drastiskt sätt i olika delar av landet. Hon förklarar att: ”det är först och främst de som måste vara där som är på plats (de som är djurägare), sedan är det de som vill träffa folk och prata och så är det barn som bara vill hjälpa till”.

Olika personer som kommer till fårfallan har olika status. Det finns en fårfallsansvarig (*réttarstjóri*) person som är ansvarig för fållan och det som händer kring den på fårskiljningsdagen. Denna person ska se till att allt går rätt till samt se till så att alla får är på rätt plats vid rätt tid. Är det något djur som är sjukt så är det hen som ringer till veterinären. Dock är det inte denna person som har högst status. Det krävs lite olika egenskaper för att en person ska få hög status. Det första är att personen ifråga kan arbeta. Det finns ett uttryck på isländska som många säger: ”hen kan i alla fall arbeta”, vilket nästan går före alla andra egenskaper (jfr. Ekman, 1991). Vikten av att vara arbetsduglig är enorm och utan den så är man direkt placerad längst ned på status listan. Storleken på gård ger status samt hur länge familjen ifråga har bott på gården, fler generationer ger mer status. Sedan är det en social kompetens som också påverkar statusen.

Även om man har (får)skiljning för både hästar och får så är fårskiljningen oftast en mycket större händelse för den lokala befolkningen. Det är ytterst få hästskiljningar på landet som är så speciella att andra än ägarna har intresse av dem. En av dessa speciella hästskiljningar är *Laufskálarétt* som är belägen i dalen *Hjaltardal* på norra Island.

För de som ska ”gå till fjälls” på *réttardagen* börjar dagen tidigt på morgonen. Folk är uppdelade i tre större arbetsgrupper redan från början på morgonen som sedan alla har samma mål. Att få med så många får som möjligt till fållan. Dessa arbetsgrupper möts upp på tre olika mötesplatser. Alla de personer som ska gå ”till fjälls” har på sig reflexvästar så att de syns bra och så att de kan ha koll på varandra. Den första gruppen samlas på norra sidan av *Ennishnjúkur* och ska gå i sydöst längst med fjället mot allmänningens gräns, allmänningens staket. Nästa arbetsgrupp träffas på gården *Mikklabær*. Dessa personer ska täcka hela området över *Óslandshlídarfjöll* då går de mot norr rundar fjället och sedan i sydväst mot *réttin*. Denna sektion måste även gå över fjället till *Skuggabjargardalen* som är en bidal och sedan till fållan eller allmänningens staket. Även om dessa områden inte tillhör allmänningen så går fåren så fritt i fjällen att i dessa områden måste fåren också drivas bort under fårskiljningen. Sedan är det

den sista gruppen; denna grupp samlas med häst vid fållan. Dessa personer ska rida in i allmänningen till botten på dalen till glaciären och sedan gå tillbaka till fållan med fåren. Detta är de enda personerna som använder hästar. De andra grupperna går endast till fots. Det är även denna sista grupp som jag tänker följa. Allt följer ett mönster år från år och alla vet vad de ska göra (jfr. Ekman, 1983)⁶.

Det är samling vid fållan klockan fem på morgonen. Det är en grupp på cirka 30 personer som ska rida in till glaciären. De allra flesta i den här gruppen känner varandra och eftersom de har ett gemensamt mål så hjälps alla åt att uppnå det. De är många personer utöver den vanliga befolkningen i området som är med den här dagen och hjälper till, så kallade återvändare. Att man har släkt i området är viktigast för återvändarna (jfr. Ekman, 2006). De kommer hem både för att hjälpa sina släktingar men också för att det är en tradition som många trivs med och glädjer sig åt. Stämningen är glad även om folk är trötta så tidigt på morgonen. De allra flesta är glada och förväntansfulla inför det som komma skall denna dag. Man småpratar så länge man sadlar och gör i ordning hästarna innan man ger sig iväg.

När de rider iväg är det alltid några få personer som öppnar första ölen på dagen. Det är en vana att några personer alltid ska ta med sig några dussin öl för att dricka under dagen. De flesta har med sig lite fika, för dagen är lång och de har mycket jobb framför sig. Som liten fick jag lära mig att det bästa och lättaste fiket att ta med sig är torkad fisk och chokladrussin. Fisken för att den ger mycket näring och russin för att man får i sig snabbt socker och de är lätta att transportera i fickorna. Den torkade fisken är en delikatess på Island, som många äter som godis och är bäst att äta med smör.

Det första stoppet som görs i samlad trupp är när man kommit in i allmänningen och fram till den gamla fållan som står vid roten av *Tungufjallid*. Denna fålla slutade man att använda år 1959 för att underlätta för bilar och andra personer som inte ”gick till fjälls” att ta sig till fållan på

⁶ Jämför Ekmans (1983) beskrivning om älgjakt som ritual.

ett smidigt sätt. Vägen som går till den gamla fällan är stenig och går över en del bäckar. Vid ett tillfälle måste man även åka över både *Bjarkarán* och *Austuráin*. Vid den gamla fällan stannar man både för att hästarna ska få pusta ut och för att dela upp gruppen i ännu mindre arbetsgrupper. Denna första delsträcka rids ganska så snabbt för att många är ivriga att komma igång. De som är så kallade *gangnastjórar* (en typ av arbetsledare) i Deildardals fall är Andri och Elvar som kommer från *Óslandshlidin*. Andri och Elvar delar här upp folk i två olika grupper. Andri ska ta med sig halva gruppen på västersidan där han brukar gå. Elvar går i östersidan med sin halva. Personerna delas upp efter vart de brukar gå eller om de har gått med ”till fjälls” tidigare. Man har som en outtalad regel att man inte får följa med förrän man fyllt tolv år. Sedan ska också de första åren som man får följa med vara testår. De barn som följer med ska helst gått med två år innan de får räknas som ett helt dagsverk. Dagsverket är det som de personer som ”går till fjälls” uträttar under fårskiljningen. Bönderna är skyldiga att skicka ett dagsverke för varje 40 får de har i allmänningen. Alla gårdar, även de som används som sommarstugor, måste skicka ett dagsverke och de som har flest får måste skicka flera dagsverken.

Nu startar färden på riktigt. De två grupperna delar på sig och rider åt varsitt håll. Man säger på återseende och önskar varandra lycka till. De rider ifrån den gamla fällan, det är även här som den riktiga vägen slutar och man följer nu endast de stigar som finns, som fåren har trampat upp. Det går inte att rida så fort i detta läge så det går ganska långsamt fram. Det är stenigt och blåser kallare och kallare desto närmare glaciären ryttarna kommer. I detta läge är det viktigt att de inte far runt med allt för mycket ljud. Fåren ska gå nedåt dalen. Ryttarna ska inte jaga fåren framför sig fram till glaciären. Det är en tystlåten stämning, ryttarna pratar lite smått med varandra. Alla är väldigt fokuserade på sitt uppdrag och spänningen i luften är hög.

Samtidigt är de som inte går i fjällen hemma och har en ganska lugn morgon, förutom de som ska förbereda mat och dryck till dem som arbetar. Detta var för min mor en av de stressigaste dagarna på året då allt skulle

med till fällan så att alla skulle kunna äta det de ville och inte vara hungriga efter en lång dag med hårt arbete. Kvinnorna hamnar lite i bakgrunden denna dag (jfr Ekman 1983). Eftersom det oftast är männen som ”går till fjälls” så får kvinnorna på gårdarna stå för mat och se till att alla som är hemma kommer med till fällan när det är dags. Det som många pratar om är hur otroligt mycket godare fikat eller maten är vid fällan efter en lång dag. Detta visar hur viktig roll många kvinnor i området har även om de kanske aldrig uppmärksammas något mer än så.



Figur 2: Bild tagen inifrån glaciären på västra sidan av dalen.
Foto: Karen Inga Viggósdóttir

Under samma tid framme på glaciären. När ryttarna har kommit fram till glaciären stannar de. Denna ritt är mellan 8-10 km men eftersom man inte kan ta sig fram snabbare än i skritt så är man framme vid glaciären runt nio-tiden på morgonen. Hästar och ryttare får nu vila och släcka törsten. Sedan pratar man strategi och bestämmer vem som ska gå vart och i vilken ordning. Här är det lite olika hur snabbt man ska komma

iväg, dalen på den östra sidan är lite kortare än den på västra sidan. De som går på östra sidan får därför avvakta en liten stund för att inte komma ner från fjällen mycket snabbare än de på andra sidan.

Det är nu det riktiga arbetet börjar. Folk delar upp sig och går åt olika håll. Klättrar upp för fjällkanten. Hästarna lämnar man hos arbetsledaren (*gangnastjórin*) som går längst ner i dalen och leder hästarna och har utkik. Det brukar vara en eller två personer till som går med arbetsledaren (*gangnastjórin*) för att hjälpa åt med hästarna. Nuförtiden har alla som går walkie talkies med sig. Detta underlättar mycket arbetet för dem som går i fjällen som inte alltid ser så långt uppåt eller neråt heller. Då kan arbetsledaren säga till folk om hen ser får som de gående missar. Det har också en stor betydelse för folket som går att bara kunna tala om hur det går för dem och om någonting händer.

Man går i en V-formation så att de som är längst ner går längst bak och de som är längst upp går längst fram. Det brukar se ut på så sätt att det är mellan fem till sex personer på varje fjällsida. Det är alltid vissa får som man missar och alltid någon som får springa efter en tacka som inte vill hem eller ett lamm som inte förstår hur den ska bli driven framåt. Sedan är det så mycket krypin och smågrottor på fjällen som vissa får gömmer sig i om de blir skrämnda så de kan vara svåra att hitta.

När ryttarna kommer gående fram så att de börjar se den gamla fällan och andra sidan av allmanningen är det en härlig syn som visas. Även om man inte hela tiden ser hur mycket får det är som man har föst framför sig visar sig nu hela dalgången full med massor av små vita prickar och reflexvästar som rör sig, som springer, går och jagar får. Det är en sådan glädjefylld känsla som sprider sig i hela kroppen. Dagur säger att ”det är en sådan otrolig glädje att återförenas med de andra personerna som också arbetat hårt.. man har tittat på de gula fläckarna och funderat över vilka de kan vara.. man blir så lycklig att man kan tänka sig att bara springa runt och krama om varenda en av dem”.

Nu är ryttarna nästan hemma efter mycket slit. När alla fåren är nere och ryttarna hittat tillbaka till sina hästar är det dags att driva fåren ut igenom grindarna på allmanningens staket mot fällan. Eftersom det kanske är 3000 får så bildas det oftast en flaskhals som skapar lite panik mellan fåren. Men så länge man tar det lugnt och inte stressar fåren brukar det lösa sig fint. Nu är glädjen oerhört stor hos de som går och rider. Man har lyckats ett år till med den uppgift som de alla trivs så bra med och som sprider lycka och härlig stämning mellan såväl bönder som medhjälpare.

Sedan på den långsamma färden tillbaka från allmanningen och till fällan börjar alla diskutera hur dagen har gått. Vilka får som stuckit, hur många som stuckit. Vem som gick var och vad som gick bra och dåligt. Många är otroligt trötta och vill helst bara komma hem så att de får sova. Nu är klockan ungefär tre på eftermiddagen.

När man sedan kommer tillbaka till fällan blir man mottagen av massor med folk som vill se på när fåren kommer ner från fjällen och till fällan. Det är en livad stämning och folk är otroligt förväntansfulla. Alla vill hjälpa till och fösa in fåren i fällan. I detta



Figur 3. Bild på fällan(réttin). I mitten är innercirkeln (allmenningen) yttercirkeln har olika avdelningar som tillhör de olika gårdarna. Foto: Carolina Linder

läge ses alla de personer som gått och ridit och drivit ner fåren från fjällen lite som hjältar. Det är lite högre status att faktiskt gå till fjällen. Speciellt barnen ser på de ryttare som kommer, smutsiga och svettiga och trötta, med tindrande ögon. Lille Garðar som är 8 år säger att han nästa år ska också få gå ”till fjälls” och då kommer han också få känna sig som en hjälte. Det är beundran av dem som slitit hela dagen och haft en stor del i att fåren kommit hela vägen dit de är. Alla barn håller även med om att när man gått ”till fjälls” så har man blivit vuxen och det kan ses som en övergångsritual (jfr. Hylland-Erikssen, 2010).

Nu släpper ryttarna sitt ansvar och andra personer tar över. De kan nu sätta sig och äta, mat som aldrig smakar så bra som just vid detta tillfälle. Fåren får ingen vila, de ska nu in i fällan där de får vara en kort stund innan allting går igång igen.



Figur 4 Bild på lamm med gårdsnummer i lammets högra öra och ett mark i det vänstra. Foto: Författaren

Varje gård har en egen avdelning i fällan. Som exempel har alla Andris får ett gårdsnummer och ett eget personligt nummer på nummerbrickorna. Det är även en tradition på Island att man klipper såkallad *mark* i öronen på fåren. Vilket innebär att man klipper av bitar av öronen på dem när de är

lamm så att man kan lättare se vem fåret tillhör. Varje gård har sitt egna sätt att klippa öronen på.

Det är livat och uppsluppet vid fållan när det är fårskiljning, och mycket folk som är på plats och hjälper till. Jag tror att det är ett gemensamt intresse som drar folk tillbaka varje år. Alla vill se så att allt går bra och rätt till och om det händer någonting vill alla bevittna det i första hand så att de kan berätta vidare senare.

Nu börjar arbetet att skilja ur alla får och sortera dem till sina respektive gårdar. Detta är ett arbete som speciellt barnen är väldigt engagerade i. Det är även här som de flesta människor som inte har får är med. Vid fållan händer allt, folk träffas pratar och umgås. Pratar om hur fåren ser ut och hur dagen har gått. Som barn var det störst nöje att få dra fåren till sina respektive fack och att få klättra på fållan.

När alla får och lamm är uppdelade och har hamnat i sin gårds fack, är det dags att börja ge sig av hemåt. Då rider de som bor längst bort iväg först med sina får. Sedan de som bor lite närmre och så rullar det på. Då rider man före och efter fåren. De äldre tackorna har gjort denna resa några gånger så de hittar hem och lammen följer efter. Nu de senaste åren har några av bönderna börjat köra hem sina får på vagnar istället, för att det tar så lång tid att driva hem fåren hela vägen. Om fåren får gå hem måste man ha en traktor med vagn eller större bil ifall någon av tackorna eller lammen ger upp efter vandringen. Det kan vara en lång promenad för dem hela vägen från dalens botten och hem till gården. Det är alltid ett par stycken som inte orkar med. Jordbrukarna vill helst komma hem innan det blir mörkt på kvällen. Har de tur i oturen så kan ridturen bli en otroligt vacker färd med månsken och norrsken.

När man väl kommit hem till gården och alla är samlade ska man första äta kvällsmat och vila lite. Det brukar resultera i en mindre hemmafest eftersom det inte är så ofta så många ur familjen är samlade. Det är en otrolig lättnad

för djurägarna när fåren är hemma och på plats på gården igen. Ett tillfälle som är väl värt att fira.

5.4 Réttarstemming

Réttarstemming är ett emiskt begrepp, vilket innebär ett begrepp som används av människorna själva i ett visst sammanhang (Hylland Eriksen 2010). Det är beskrivningen av en känsla som uppstår vid fårskiljning för de flesta inblandade. Det innefattar både



Figur 5: De som "gått till fjälls" kommer tillbaka till fällan.
Foto: Hrafnhildur Björk Jónsdóttir

förväntan, spänning och uttrycker även en gemensam kultur. Det är dock på så sätt att detta är ett begrepp som upplevs olika av olika personer. Eftersom alla pratar om "réttarstemming" så kan man ändå se det som ett viktigt emiskt begrepp i kulturen kring fårskiljningen.

Det första som de personer jag intervjuade berättade när jag frågade vad som var så speciellt med fårskiljningen var fårskiljningsstämningen, som på isländska heter *réttarstemmingin*. Det är en speciell stämning som uppstår kring fårskiljningen. När jag frågade intervjupersonerna om de kunde försöka förklara vad denna stämning bygger på fick jag lite olika svar. Alla hade dock en gemensam åsikt; att det var individuellt.

Anna förklarar att det är en känsla som infinner sig av gemenskap och ett gemensamt intresse för djuren. I sin avhandling diskuterar Yvonne Gunnarsdotter (2005) om vilka faktorer som bidrar till att gemenskap uppstår. Hon tar upp beståndsdelar som kopplingen till området. Ju större koppling man har till ett geografiskt område desto större gemenskap känner man (Gunnarsdotter 2005). Vid fårskiljningen är det som jag tidigare nämnt många återvändare som har en stark koppling till området. Dels personer som en gång har bott eller är uppvuxna där men också personer som har nära relationer till dem som bor där nu. De flesta känner varandra eller vet

åtminstone vilka alla individer är vid fållan. Dessa faktorer kan vara bidragande beståndsdelar till den känsla av gemenskap som Anna pratar om. Dock anser jag att man ska vara försiktig med att framställa gemenskap med en sorts idyll. Denna gemenskap som jag själv också upplever när jag kommer upp till området kring Hofsó's kan också kännas tung vid vissa tillfällen, även om gemenskapen innefattar många delade värderingar.

Anna pratar vidare om det gemensamma intresset för djuren och de människor som går i fjällen. Hon berättar om hur de allra flesta stod vid fållan förra året och tittade på hur en av grannpojken sprang efter en tacka med två lamm upp i fjället för att han inte ville låta tackan komma undan. ”Det var ju nästan lika spännande som att titta på en fotbollsmatch” säger hon och Bergur nickar medhållande. Sedan påpekar hon att det är klart att många är intresserade av djuren men att många också är intresserade av det prat som sker runt omkring. Hur ser djuren ut, hur har dagen gått, vem har haft de bästa hästarna och så vidare. Hon säger också att om det förekommer sång vid fållan så ökar det stämningen också. När gubbarna (det är oftast bara män som sjunger vid dessa tillfällen) som har druckit några öl börjar sjunga några gamla klassiskt vemodiga isländska visor är det som att allt stannar till, säger hon.

Bergur jämför stämningen med en slags skördefest, ”man har ju inte sett djuren på hela sommaren och det är ju alltid spännande att se hur skörden har blivit (...) Kommer vi att få något betalt för våra djur eller måste vi skicka dom tillbaka till fjällen”, säger han och skrattar. Sedan påpekar han som de andra att det är olika för olika personer hur de upplever det och ser säkert olika saker eller förväntar sig olika saker. ”Vi som är bönder vill ju bara ha hem alla djuren, för det är klart att det är ju vårt levebröd och då vill man ju att allt ska gå bra med dom och att dom ska ha växt till sig bra under sommaren.” Bergur berättar att hans bror, Fridrik, en återvändare, kommit hem efter senaste fårskiljningen och sagt att han tyckte att denna typ av ”jakt” var mycket mer spännande än fågeljakt. Bergur hade frågat vad han menade och Fridrik hade förklarat att, ”ja, de som jagar fågel skjuter ju sina

byten. Jag får istället driva ner dem och njuta av dem senare och jag slipper ta med mig ett vapen och bära fångsten hem”.

När jag frågar Andri om denna stämning så säger han ungefär samma sak som Bergur. Förväntan att få hem sina djur, hoppet om att de blivit de största av alla gårdar. Han säger skrattande att ”sedan är det ju klart att man vill se hur alla andras lamm ser ut också, hur mina egna lamm är i jämförelse och så”.

Dagur förklarar att det också har att göra med den attityd som man går in med. ”Alla förväntar sig att det kommer att vara roligt (...) då blir det lite av sig självt” Sedan berättar Dagur också att han tycker att det blir extra roligt och spännande eftersom det är många av hans släktingar som han kanske bara träffar en gång per år som kommer hem till denna dag. ”Det blir lite som en liten släkträff”. Han berättar om sina släktingar på Vestmannaöarna som kommer upp till norra Island till honom varje år för att vara med på just fårskiljningen. Dagur berättar att när han var yngre så var detta den enda gången på året som han fick rida. Han berättar en historia om hur Elvar och min pappa hade kommit hem till hans pappa för att sko deras enda häst för fårskiljningen. Han hade smugit sig ut och legat utanför dörren för att lyssna på vad de gjorde. Dagur berättar hur otroligt roligt de hade, hur de skojade med varandra, skämtade och skrattade så mycket och så högt att taket skulle kunna åka av stallet. Han berättar att sedan när han smög sig in igen så tänkte han för sig själv att om detta var innebörden att vara jordbrukare då skulle han också bli det.

Barnen som jag pratade med hade lite olika idéer om vad denna ”stämning” innehöll, en flicka som är 10 år sade ”det är väl när gubbarna rider tillsammans och dricker öl?” Hon fortsätter och säger ”det är enda gången på året som vi får sitta i bakluckan på bilen och fika allt gott fikabröd som farmor tar med”. En pojke på 16 år säger ”det är ju hela grejen, att få träffa alla människor som man inte träffar så ofta och få driva hem djuren”. Den lilla ljushåriga pojken som är 8 år berättar att när han var mindre så kunde han inte fånga fåren för att han var för liten. Men han hade ändå försökt. Det

hade slutat med att han satt på ryggen på en tacka och hon sprang runt med honom som om hon vore en häst. Han berättar så snabbt att han knappt andas emellan meningarna. Han berättar också hur han förra året hade trillat så många gånger när han skulle dra fåren till sin gårds fack att han var så lerig så att han fick åka hem i bara underkläderna och lägga sin overall i en påse.

Barnen berättar gärna roliga historier om saker som har hänt och hur roligt de har det. Hur de fick dricka vatten ur bäckar på fjällen, hur de äntligen är vuxna när det varit delaktiga i fårskiljningen och hur allt fika var mycket godare när man åt det vid fållan än det någonsin är när de åt det hemma. För barnen är detta en otrolig upplevelse. Jag minns själv när jag var liten hur jag såg upp till dem som ”gått till fjällen” och hur mycket jag kunde hjälpa till att dra fåren till sina fack.

5.5 Fårskiljningsfest

Det finns en gammal tradition att man hade en stor fest efter att fåren kommit hem till gårdarna på kvällen efter fårskiljningen. Denna tradition finns fortfarande i stora delar av landet men det är många som har slutat hålla dessa fester nuförtiden. Det är delade åsikter om denna typ av festlighet på lokal är någonting man vill återuppta. Men det verkar som att man har förminskat dessa stora fester och roar sig hemma på kvällen tillsammans med sina nära vänner och släktingar.

Berta berättar med glittrande ögon att hon minns det så väl första gången hon fick gå på fårskljningsfest (*réttarball*⁷), som denna fest kallas i folkmun. Hon fick gå året efter att hon konfirmerades och det var nästan ingenting som varit så roligt och spännande. Då räknades hon äntligen till de vuxna och blev behandlad som en sådan. Hon berättar också att hon själv som barn och flicka aldrig fått gå till fårskiljningen för sin pappa och farmor. Men hon säger också att det inte var lika lätt att ta sig in till dalen på den tiden som det är nu. Berta berättar för mig att då när hon var barn, alltså under 30- och 40- talet så brukade de personer som kom ifrån gårdarna i

⁷ Även om det heter *ball* på isländska så är det ej motsvarande till bal.

Óslandshlíð rida fram till Deildardal dagen innan fårskiljningen skulle vara och sova över på diverse gårdar i dalen. Dels för att underlätta för dem själva men också för hästarna.

Dessa så kallade *réttarböll* slutade man att hålla här efter fårskiljningen i slutet på 1990-talet. Nuförtiden har man stora fester i ridhuset utanför *Saudárkrókur* efter den stora hästskiljningen som sker på *Laufskálar* i september varje år. Detta är en av höjdpunkterna på året för många. Alla dessa fester stärker gemenskapen och delaktigheten i en lokal kultur (jfr Ekman, 1991).

Varför dessa fester inte längre hålls på lokal finns det delade meningar om mellan de personer jag intervjuat. Andri säger att det är för att man har så många chanser att dricka och roa sig tillsammans så dessa fester skulle bli för mycket om de skulle fortsätta också. Han menar att förr i tiden så var *réttarballið* och *Porrablótið*⁸ de enda två gånger om året då alla från bygden träffades och roade sig tillsammans. Anna och Bergur påstår istället att det är för att de personer som numera bor i området börjar bli äldre och äldre och de tror att det har att göra med att de få ungdomar som finns kvar inte har intresse för denna typ av „jippon“. Bergur säger att nu de senaste tio åren har man även kommit hem till gårdarna med fåren mycket senare än vad man brukade göra när han var yngre. Han säger “för egen del så är jag helt slut när jag kommer hem efter fårskiljningen.. då har jag ingen lust att åka hemifrån och göra någonting.. det enda jag vill är att antingen få gå och lägga mig eller sätta mig i en jacuzzi“.

Berta har ingen förklaring till det säger hon, förutom förlorat intresse och ville inte utveckla det något mer. Dagur är den enda som tror att det skulle vara en bra idé att återuppta dessa fester efter fårskiljningen. Han påstår att i alla fall de personer som kommer hem till honom antagligen mer än gärna skulle vara intresserade av en sådan fest. Men det att folk har förlorat sitt

⁸ En traditionell tillställning där större delen av de gamla socknarna samlas och äter gammal traditionell isländsk mat. Det förekommer uppträdande som är menade att göra narr av händelser som skett i området under det gångna året, tillställningen avslutas med dans.

intresse kan även det härledas till att folk som Andri säger, inte alltid behöver något speciellt tillfälle för att roa sig tillsammans. Sedan tror jag också att eftersom det är så många som återvänder hem till de gårdar som de är uppvuxna på och träffar mycket släktingar så kanske det räcker att umgås med sin närfamilj.

Dock kan alla dessa förklaringar härledas till en samma orsak. De personer som bor i detta samhälle behöver inte någon speciell tillställning för att roa sig. Det finns många andra tillfällen som det är möjligt på. Förr så var det vid fårskiljningen och vid *Porrablótið* som alla från hela bygden träffades och hade ett gemensamt intresse för att umgås och ha roligt tillsammans.

Dagur berättar att när han kommer hem så brukar de alltid först äta lammskalle och sedan åker de till simbassängen och badar. De brukar sedan bli så att de kommer hem och umgås med varandra och dricker öl och alla har bara trevligt ihop. Bergur och Anna säger att de brukar äta rökt lammkött varje gång de kommer hem och sedan brukar de bära av till Bergurs syster som har en jacuzzi som de kan bada i och sedan bara sitta och dricka öl och umgås. Barnen pratade att det var en av få gånger på året som de fick rida. De berättade även om vilken mat de åt och hur speciellt det smakade just denna dag.

Sammanfattningsvis kan man säga att traditionen att festa fortsätter, man har ändrat karaktär i takt med att samhället förändras.

6 Avslutande diskussion

Att allmanningen är starkt förknippad med kulturen kring *Deildardal* går inte att ifrågasätta. De allra flesta ser fram emot fårskiljningen, och för barnen är det ännu en väg in i de vuxnas värld.

Allmanningen skapar en naturlig mötesplats i samband med fårskiljningen. Människor tvingas att arbeta ihop och det skänker glädje till de flesta. Flertalet som jag har pratat med tycker att dagen då fårskiljningen äger rum är en av de roligaste dagarna på året. Det är en dag som de allra flesta ser fram emot, både vuxna och barn.

Utnyttjandet av allmanningen skapar också en stor gemenskap i samhället som den är kopplad till. De allra flesta är delaktiga på ett eller annat sätt i fårskiljningen. Men frågan är om det är ett hållbart system? Kommer det att finnas kvar i framtiden? Detta är frågor som jag hoppas kan besvaras med ett starkt och tydligt, ja! Men redan i dag har många bönder avvecklat sin fårproduktion. Allmanningens system bygger ju självklart på att det finns djur att förvara i allmanningen så att fårskiljningen kan äga rum.

Det är dock viktigt att ha klart för sig att även om större delen av fårskiljningen och allmanningens betydelse för området kring Hofsós är socialt så finns det en ännu viktigare aspekt. Nämligen den ekonomiska. Fåren ses som en ekonomisk symbol, desto fler får någon har desto större ekonomisk trygghet har man, precis som annan egendom som folk innehar. Det är i ekonomin som hela detta system grundas och av den anledningen det startades från början. Detta för att ge utrymme för större produktion på de egna gårdarna samt för att spara de privata betesmarkerna till vinterhalvåret. Min slutsats är att allmanningarna ökar den ekonomiska tryggheten.

Allmänningen är en förutsättning för fårskiljningen som i sin tur är ekonomiskt, socialt och rituellt viktig för bygden den tillhör. Delarna hör ihop och bildar ett starkt system. Allmänningen, fårskiljningen och *réttarstemmingin* är symboliskt viktiga för lokalbefolkningen. Men som jag nämnt är detta system beroende av att fårskötseln får fortleva. Glädjen och gemenskapen vid fårskiljning är någonting som knappt går att beskriva med ord. Det är en upplevelse som är unik och som jag varmt rekommenderar alla att uppleva i den isländska naturen.

7 Källförtäckning

Källor och litteratur

Acheson, James M. 2011. Ostrom for anthropologists. *International Journal of the Commons*. Vol, 5, no 2 August.

Ahlström, Ingemar. 2008. *Allt om allemansrätten*. Friluftspanering, Stockholm.

Bauman, Zygmunt. 1990. *Att tänkta sociologiskt*. Basil Blackwell Ltd, Oxford.

Ekman, Ann-Kristin. 1991. *Community, Carnival and Campaign: Expressions of Belonging in a Swedish Region*. Stockholm Studies in Social Anthropology, 25, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, Stockholm.

Ekman, Ann-Kristin. 1983. ”Det är för jakten skull vi jagar och inte för köttets”. I *Svenska livsstilar: Om naturen som resurs och symbol*. Stockholm: Liber.

Ekman, Ann-Kristin. 2006. ”Skuggbyn – under ytan på en avfolkningsby. Om stratifiering, sociala relationer och överlevnad”. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 51: 67 – 88.

Gunnarsdotter, Yvonne. 2005. *Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap: Den svenska landsbygdens omvandling ur Locknevis perspektiv*. Doctoral Thesis No. 2005:3. Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap, Sveriges Lantbruksuniversitet, Uppsala.

Gunnarsson, Anró. 16 april 2014. Personlig kommunikation.

Gunnarsson, Kári. 2014. Opublicerad källa.

Hannerz, Ulf. 1983. *Över gränser*. Lund: Liber.

Hylland Eriksen, Thomas. 2010. *Små platser – stora frågor*. Falun: Scand Book AB.

Kvale, Steinar & Brinkman, Svend. 2013. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lindholm, Karl-Johan; Sandström, Emil and Ekman, Ann-Kristin. 2013. The Archeology of the Commons. *Journal of Archaeology and Ancient History*, No. 10. Uppsala University, Department of Archeology.

Ostrom, Elinor. 2009. *Allmänningen som samhällsinstitution*. Arkiv förlag.

Teorell, Jan & Svensson, Torsten. 2013. *Att fråga och att svara*. Malmö: Liber.

Ögmundardóttir, Helga. 2011. *The Shepherds of Þjórsárver*. Doktorsavhandling. Uppsala Studies in Cultural Anthropology no 49. Uppsala Universitet.

Foton:

Försättsbild: Folk och får i fållan i Deildardal. Fotograf: Hrafnhildur Björk Jónsdóttir.

Figur 1: Karta över Deildardal och Island. www.iskort.is; Marteinn S. Sigurðarsson, Islandskarta & www.loftmyndir.is; Örn Arnar Ingólfsson, Karta över Deildardal.

Figur 2: Bild på fållan(*réttin*). Fotograf: Carolina Linder

Figur 3: Bild tagen innefrån glaciären på västra sidan av dalen. Fotograf: Karen Inga Viggósdóttir.

Figur 4: Bild på lamm med gårdsnummer på lammets högra öra och ett mark i det vänstra. Fotograf: Saga Linder

Figur 5: De som ”gått till fjälls” kommer tillbaka till fållan. Fotograf: Hrafnhildur Björk Jónsdóttir.

Bilaga 1.

Gårdar	Djur	Användning av Afrétt
Kambur	Nej	Endast sommarbostad
Háleggstadir	Får, hästar, getter	Får i allmänningen
Skuggabjörg	Får, hästar, nöt	Hästar i allmänningen Ej aktiv förflyttning av får till allmänningen, (de går dock oftast dit själva.)
Stafshóll	Får	Ej aktiv förflyttning av får till allmänningen.
Eyraland	Hästar	Ingen användning av allmänningen
Brúarland	Nej	Ingen användning
Grindur	Får, hästar	Får i allmänningen
Nylendi	Nej	Ingen användning
Grafargerdi	Nej	Ingen användning
Gröf	Nej	Ingen användning
Midhús	Får	Får i allmänningen
Tumabrekka	Hästar	Ingen användning
Brekkukot	Får, hästar	Får i allmänningen
Melstadur	Får, hästar	Får i allmänningen
Òsland	Får, hästar, nöt	Får i allmänningen
Marbaeli	Nej	Ingen användning
Kross	Får, kor	Ingen användning Får som går hemma
Thúfur	Hästar, får	Ingen användning Får som går hemma
Miklibaer	Får	Ingen användning Får som går hemma
Sóragerdi	Nej	Ingen användning
Hlidar-endi	Kor, får	Ingen användning Får som går hemma

Bilaga1: Tabell över de gårdar som tillhör allmänningen i Deildardal samt deras användning av allmänningen.